

Ks. Stanisław Dyk*

Lublin

HERMENEUTYKA SŁOWA BOŻEGO W LITURGII

Przepowiadanie homilijne czerpie swoją treść „przede wszystkim ze źródeł Pisma Świętego i liturgii, jako zwiastowanie przedziwnych dzieł Bożych w dziejach zbawienia, czyli w misterium Chrystusowym, które zawsze jest w nas obecne i działa, zwłaszcza w obrzędach liturgicznych” (KL 35)¹. Biblia i liturgia jako teksty święte stanowią podstawowe, choć nie jedyne, źródła homilii. Źródła te powinny być rozpatrywane w ścisłym związku ze sobą. Homilia bowiem jako mistagogiczna w swej naturze i funkcji jest głoszeniem misterium Chrystusowego proklamowanego w Piśmie Świętym i celebrowanego w liturgii. Mówiąc inaczej, homilia wprowadza w aktualizację historiozbawczego działania Boga w Jezusie Chrystusie w „tu i teraz” liturgii. Sens i cel Biblii wypełniają się w liturgii. Tu bowiem aktualizują się dzieła historii zbawienia objawione w Piśmie Świętym.

* **Stanisław Dyk**, ks. prof. KUL dr hab. – kierownik Katedry Homiletyki Materialnej oraz Specjalizacji Homiletyki w Instytucie Liturgiki i Homiletyki KUL w Lublinie. Redaktor naczelny „Przeglądu Homiletycznego”. Autor książek: *Duch – Słowo – Kościół. Biblijny model ewangelizacji* (Lublin 2007), *Współczesne przepowiadanie homilijne misterium publicznego życia Jezusa* (Lublin 2008). Obszar zainteresowań naukowych: teologia homilii; treść współczesnego przepowiadania homilijnego; opracowanie zasad kaznodziejskiej interpretacji źródeł homilii; teologia ewangelizacji; praktyka ewangelizacji w kontekście procesu dechrystianizacji.

¹ Homilia „winna być wyjaśnieniem jakiegoś aspektu czytań Pisma świętego albo innego tekstu spośród stałych lub zmiennych części Mszy danego dnia, z uwzględnieniem zarówno obchodzonego misterium, jak i szczególnych potrzeb słuchaczy” (OWMR 65).

W zasadniczej mierze Biblia została sporządzona do użytku liturgicznego². Liturgia jest zatem podstawowym miejscem egzegetycznym Pisma Świętego.

W tradycji chrześcijańskiej liturgię uważano zawsze za miejsce *par excellence* przeznaczone do interpretacji Pisma Świętego, które w sposób zupełnie naturalny zostało włączone do liturgii, a szczególnie do liturgicznej proklamacji (tzn. głoszenia słowa Bożego w kontekście zgromadzenia liturgicznego). Pismo Święte stało się przez to tym, czym jest – słowem Bożym, obecnym i czynnym³.

Kaznodzieja, interpretując teksty święte, powinien mieć świadomość tego wzajemnego przenikania się Biblii i liturgii. Przedmiotem poniższego opracowania będzie zatem refleksja na temat związku biblijnego słowa Bożego z liturgią, a przede wszystkim na temat zasad interpretacji Biblii w liturgii. Na tym tle ukazana będzie również rola homilii w ramach celebracji liturgicznej.

RELACJA MIĘDZY SŁOWEM BOŻYM A LITURGIĄ

Sobór Watykański II kładzie nacisk na jedność dwóch stołów, z których wierni mogą czerpać pokarm dla swojego duchowego życia: „dwie części, z których w pewnym stopniu składa się Msza Święta, a mianowicie liturgia słowa i liturgia eucharystyczna, tak ściśle wiążą się z sobą, że stanowią jeden akt kultu” (KL 56; por. KO 21; KL 48; AG 6c; DP 18a; KL 7; 33; 35; 24; 46; 51; KO 1; 25; 26). Również *Katechizm Kościoła Katolickiego* podkreśla ścisły związek między liturgią słowa Bożego i liturgią sakramentalną:

Słowo i czynność liturgiczna są nierozłączne jako znaki i nauczanie, a także jako urzeczywistnienie tego, co oznaczają. Duch Święty daje nie tylko zrozumienie słowa Bożego, wzbudzając wiarę. Za pośrednictwem sakramentów urzeczywistnia także „wielkie sprawy” Boże zapowiadane przez słowo; uobecnia i przekazuje dzieło Ojca wypełnione przez Jego umiłowanego Syna (nr 1155).

Na jedność tę zwraca uwagę także Benedykt XVI, stwierdzając: „I tak, »z dwóch stołów« słowa Bożego i Ciała Chrystusa, Kościół otrzymuje i ofiaruje wiernym Chleb życia”⁴. We współczesnym nauczaniu Kościoła podkreśla się, że w liturgicznym zwiastowaniu Pisma Świętego obecny jest Jezus Chrystus (por. KL 7; 33; 35,2). Przemawia On także w samej homilii jako integralnej części liturgii. Proklamacji słowa Bożego nie da się zatem zredukować do czysto informacyjnego lub napominającego dyskursu. Słowo Boże proklamowane i wyjaśniane

² Por. S. Hahn, *Moc słowa w liturgii. Od tekstu pisanego do żywego słowa w liturgii*, Kraków 2010, s. 59–65.

³ N. Bonneau, *Biblia a liturgia*, w: *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. W.R. Farmer, Warszawa 2001, s. 117.

⁴ Benedykt XVI, Adhortacja apostołska *Sacramentum caritatis*, 22 II 2007, nr 44.

w liturgii prowadzi jako do własnego celu do akcji liturgicznej i spełnia się na poziomie rytu⁵. Z powyższych stwierdzeń wypływa kilka ważnych wniosków pastoralnych.

Słuchanie słowa Bożego powinno odbywać się z najwyższą czcią, analogiczną do czci oddawanej Ciału Chrystusa (por. KO 21a; 26; KL 24)⁶. Związek między rytym a słowem Bożym jest tak bardzo intymny i głęboki (por. KL 35), że każde proklamowanie Słowa znajduje się (przynajmniej *implicite*) w relacji do rytu, musi prowadzić do rytu. Ryt nie jest możliwy ani zrozumiały bez relacji do słowa. Proklamacja słowa Bożego w celebracji liturgicznej staje się kultem, stąd powinna towarzyszyć jej zawsze postawa modlitewna (por. DP 4). Słowo Boże, które zwołuje rodzinę Bożą i jest źródłem życia duchowego, w celebracji liturgicznej osiąga swoją maksymalną skuteczność⁷.

W tę dynamikę słowa Bożego w liturgii włączona jest także homilia. Jej zadaniem jest pośredniczenie między proklamowanym słowem Bożym, liturgią i życiem wiernych. Homilia sprawia, że w „dzisiaj” życia uczestników liturgii rozbrzmiewa zbawcze *kairos*. Pomaga im poznać i zinterpretować znaki czasu w świetle wielkich wydarzeń historii zbawienia oraz przypomina im wymóg nawrócenia, do którego wzywa ich słowo Boże. W ten sposób wyjaśnia wiernym sens celebrowanego misterium. Jej podstawowym zadaniem jednak jest rozbudzenie wiary w Chrystusa obecnego w liturgii⁸, wprowadzenie wiernych w sprawowane misterium zbawcze poprzez odkrycie przed nimi głębi zawartej w nim łaski. W ten sposób homilia prowadzi do bardziej owocnego uczestnictwa w liturgii. Sprawowane misterium zaktualizuje się wówczas w każdym uczestniku liturgii indywidualnie przez zjednoczenie się z Chrystusem, a w Nim z innymi ludźmi. W ten sposób homilia staje się zwornikiem i pomostem między słowem Bożym a wydarzeniem sakramentalnym. Pozostaje ona nie tylko nauczaniem, lecz jest przede wszystkim *mocą Bożą*

⁵ Por. S. Czerwik, *Przepowiadanie Bożego słowa jako akt liturgiczny*, w: *Liturgia i przepowiadanie*, red. W. Przychyła, Kraków 2010, s. 235–242.

⁶ Przekonanie o sakramentalnej wartości Pisma Świętego, analogicznej do Eucharystii, było żywo obecne w starożytności chrześcijańskiej. Orygenes na przykład wyzwał wiernych do okazywania Pismu takiej samej czci, jak Ciału Chrystusa: „Wy, którzy macie zwyczaj uczestniczyć w boskich sakramentach, wiecie, że przyjmując Ciało Pańskie, przechowujecie je z całą troską i czcią, aby nawet cząstka nie upadła, aby odrobina poświęconej ofiary nie uległa uszkodzeniu. Uważacie się za winnych, i słusznie, jeśli na skutek waszego niedbalstwa jakaś jej odrobina ulegnie zniszczeniu. Jeśli zaś dla zachowania Jego Ciała okazujecie tyle troski, i słusznie ją okazujecie, to czyż sądzicie, że na mniejszą karę zasługuje lekceważenie Słowa Bożego niż Jego Ciała?” (Orygenes, *Homilie o Księgach Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej*, z. 1, Warszawa 1984, s. 273).

⁷ Por. A.M. Triacca, *Bibbia e liturgia*, w: *Liturgia*, red. D. Sartore, A.M. Triacca, C. Cibien, Milano 2001, s. 260.

⁸ W homilii „przede wszystkim należy rozwijać głębokie zjednoczenie z Chrystusem, jedynym i koniecznym Pośrednikiem, nie w sensie abstrakcyjnym, ale w sensie realnej obecności »tu i teraz« żyjącego Pana w akcji liturgicznej” (A. Bergamini, *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebracja, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, Kraków 2003, s. 119).

(Rz 1,16) zdolną do tego, aby w „dziś” Kościoła wzbudzić te same wydarzenia, które zostały ogłoszone w słowie Bożym. Proklamowane słowo Boże, dzięki homilii, staje się więc wydarzeniem, staje się konkretną historią zbawienia⁹. Jako część liturgii homilia spełnia funkcję wewnątrz samej celebracji, w tym sensie, że jest nakierowana na osiągnięcie celów właściwych dla liturgii. Jest zatem jasne, że homilia może w decydujący sposób wpłynąć na dobry wynik celebracji liturgicznej lub może go zniszczyć w sposób niemożliwy do naprawy¹⁰.

Ze ścisłego związku między słowem Bożym a liturgią wypływa również sposób pojmowania samej homilii. Nie powinna być ona rozumiana jedynie jako element przygotowawczy do liturgii, lecz jako akt rytualny, jako liturgiczny akt słowa Bożego, jako liturgia po prostu. Homilia bowiem

jest przedłużeniem proklamowanego słowa Bożego i przynależy całkowicie do dynamiki obecności tego słowa w liturgii. Homilia jest głoszeniem Chrystusa w środowisku kultu religijnego i znaków sakramentalnych. Jest więc ściśle i wewnętrznie związana z liturgią, która nadaje jej kształt sakramentalny. Homilia zatem jest integralną częścią liturgii w tym sensie, że posiada dynamikę i charakter liturgii. Już w niej w pewien sposób aktualizuje się głoszone misterium¹¹.

Podsumowując, można powiedzieć, że w celebracji liturgicznej słowo Boże staje się liturgią, a liturgia jest niczym innym jak słowem Bożym aktualizowanym na maksimum sposobów. Liturgia, „której moment szczytowy stanowi celebracja eucharystyczna, zasadniczo realizuje najdoskonalszą aktualizację tekstów biblijnych, ponieważ umiejscawia ich proklamację pośrodku społeczności wierzących zebranych wokół Chrystusa, aby zbliżyć się do Boga”¹². Różnica między słowem Bożym a liturgią jest tylko porządku logicznego (lub chronologicznego), a nie teologicznego (bo jedno jest dla drugiego). Nie należy tu szukać różnicy w godności, lecz różnicy w funkcjach: słowo Boże przygotowuje celebrację sakramentu, liturgia zaś aktualizuje słowo Boże¹³.

⁹ Por. P. Giglioni, *La omelia nella prassi liturgica. Natura, funzioni, qualità, tempo e luogo*, „Rivista Liturgica” 71 (1984), s. 42; M. Augé, *Celebrare in Spirito e verità*, Roma 1992, s. 125; S. Dyk, *Mistagogiczna natura i funkcja homilii*, „Przegląd Homiletyczny” 11 (2007), s. 105–109.

¹⁰ Por. S. Moysa, *Słowo zbawienia*, Kraków 1974, s. 204 n.

¹¹ S. Dyk, *Współczesne przepowiadanie misteriów publicznego życia Jezusa*, Lublin 2008, s. 373. „Homilia, stanowiąc razem z liturgią słowa część misterium eucharystycznego, włącza się bezpośrednio w tajemnicę naszego zbawienia, stając się nośnikiem tej samej łaski, jakiej udziela sprawowana czynność liturgiczna” (G. Siwek, *Zbawcza skuteczność liturgicznego przepowiadania*, w: *Liturgia i...*, s. 265 n.).

¹² Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Biblii w Kościele*, w: *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, IV, C.1, s. 92.

¹³ Por. A.M. Triacca, *Bibbia...*, s. 260.

LITURGIA MIEJSCEM INTERPRETACJI SŁOWA BOŻEGO

Liturgia stanowi zasadniczy klucz odczytywania tekstów biblijnych jako słowa aktualizującego się¹⁴. W liturgii bowiem słowo Boże jest pogłębiane, rozumiane, medytowane, przyjmowane, przeżywane. Tekst biblijny wcielony jest w horyzont celebracji liturgicznej. Uwagi te są szczególnie ważne dla kaznodziei, którego zadaniem jest wydobyć z tekstów biblijnych ich zasadniczego orędzia oraz zaktualizowanie go w ramach liturgii. Trzeba pamiętać, że po włączeniu w liturgię teksty biblijne zyskują nowy kontekst, który determinuje sposób ich interpretacji. Ten nowy kontekst nie zubaża tekstów biblijnych, lecz umieszcza je w sytuacji, w której podkreśla się jeden lub dwa elementy wzięte z wielostronnego, treściowego bogactwa tych tekstów. Zmiana kontekstu wskazuje, że zrozumienie perykop biblijnych w liturgii i w Biblii może się różnić¹⁵. Nowy kontekst tekstów biblijnych wymaga innej egzegezy niż egzegeza biblijna¹⁶. Chodzi tu o uchwycenie tego, co tekst biblijny mówi w swoim nowym kontekście. Nowy bezpośredni kontekst literacki i teologiczny perykop biblijnych tworzą teksty wzięte z innych ksiąg biblijnych (jedna lub dwie lektury z psalmem i wersetem allelujatycznym). Nowy bliski kontekst semantyczny i teologiczny perykop ustanowiony jest natomiast poprzez całość rytu, w którym umieszczona jest liturgia słowa. W sposób szczególny w kontekście tym należy wziąć pod uwagę teksty eucharystyczne. Warto pamiętać także o różnych kodach rytualnych (znaki i symbole liturgiczne). Nowy dalszy kontekst semantyczny i teologiczny tworzy celebrowane misterium. Nowy ogólny kontekst ustanowiony jest w końcu przez ewentualny cykl lub okres liturgiczny, w którym dana celebrowana jest włączona¹⁷.

- W interpretacji Pisma Świętego w liturgii należy wziąć pod uwagę najpierw zasady hermeneutyki tekstów lekcjonarza. Lekcjonarz został tak ułożony, aby wierni „stopniowo coraz głębiej poznawali wyznawaną przez siebie wiarę” (WTLM 60); aby poznawali „historię zbawienia” (tamże)¹⁸; aby

¹⁴ Por. G. Venturi, *Il lezionario, catechesi narrativa della chiesa*, „Rivista Liturgica” 71 (1984), s. 63–68; A. Bergamini, *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebracja, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, Kraków 2003, s. 26–28; W. Świerzawski, *Mysterium Christi. Chrystus obecny w liturgii i życie chrześcijańskie*, Kraków 1975, s. 194–200; S. Dyk, *Liturgia miejscem interpretacji słowa Bożego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 53,1 (2010), s. 33–46.

¹⁵ Dlatego też ten sam tekst biblijny może być użyty w lekcjonarzu przy różnych okazjach i celebracjach roku liturgicznego i przez to czytany pod innym kątem. Por. Święta Kongregacja Kultu Bożego, *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne do Lekcjonarza Mszalnego* (WTLM), w: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987, nr 3.

¹⁶ Por. G. Venturi, *Il lezionario, catechesi...*, s. 67 n.

¹⁷ Por. R. de Zan, *Ermeneutica (del lezionario)*, w: *Liturgia*, s. 669.

¹⁸ W tym przypadku Stary Testament posiada własną autonomię, to znaczy ma być czytany i rozumiany najpierw jako słowo ukazujące pedagogię Bożą i dojrzewanie w wierze ludu starego przymierza. Następnie należy go interpretować jako „orędzie prorockie” i „figurę” Chrystusa i królestwa mesjanistycznego (według kryterium św. Augustyna: Nowy Testament jest ukryty

stać się „pedagogiczną pomocą sprzyjającą katechezie” (tamże, nr 61); aby wierni mogli słuchać „czytań i rozmyślać nad ich przystosowaniem do konkretnych okoliczności” (tamże, nr 62). Widać zatem, że w układzie lekcjonarza wykorzystuje się trzy rodzaje harmonizacji czytań biblijnych: teologiczno-tematyczną, historiozobawczą oraz teologiczno-parenetyczną¹⁹. Oprócz wspomnianego wyżej nowego kontekstu tekstów biblijnych należy wskazać jeszcze na pozostałe, ogólne kryteria interpretacji lekcjonarza, a mianowicie na fakt, że czytania biblijne zostały ułożone według kryterium *lectio continua* i *lectio semicontinua* (por. tamże, nr 66); zostały wybrane w relacji do okresów liturgicznych (por. tamże, nr 64–74, 93–110); zostały poddane modyfikacji w stosunku do swego oryginalnego kształtu. Trzeba wspomnieć także o szczegółowych kryteriach interpretacji lekcjonarza, czyli o związku tematycznym pomiędzy poszczególnymi lekturami. Mamy tu do czynienia ze zgodnością tematyczną pomiędzy pierwszym i trzecim czytaniem (niedziele zwykłe w ciągu roku) bądź też pomiędzy wszystkimi czytaniem (niedziele okresów mocnych oraz uroczystości i święta Pańskie, Najświętszej Maryi Panny, świętych czy Msze rytualne)²⁰.

- Interpretując słowo Boże w liturgii należy dokonać także analizy tekstów euchologicznych, które stanowią ważny, hermeneutyczny klucz w odczytaniu perykop biblijnych. Euchologium to całość tekstów modlitewnych stworzonych przez Kościół dla celów kultowych przyjętych w formularzu liturgicznym²¹. Zasadniczo dzieli się je na „mniejsze” (oracje proste: kolekta, na przygotowanie darów, po Komunii) oraz „większe” (oracje bardziej złożone: prefacje, modlitwy eucharystyczne)²². Zwłaszcza euchologium mniejsze i prefacja są ważnym kryterium interpretacyjnym tekstów biblijnych

w Starym, a Stary Testament rozwija się w Nowym – por. KO 15;16). Zob. G. Venturi, *Il lezionario, catechesi...*, s. 69–72.

¹⁹ Por. J. Kudasiewicz, *Liturgia słowa Bożego w odnowionym obrzędzie chrztu*, w: *Sakrament chrztu. Liturgia, teologia, Pismo Święte*, red. A. Skowronek, Katowice 1973, s. 207–213; J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, Przemyśl 2009, s. 120–123.

²⁰ Zob. S. Dyk, *Układ Lekcjonarza Mszalnego pomocą w interpretacji orędzia biblijnego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 52,1 (2009) s. 61–71; R. Wróbel, *Teksty biblijne źródłem przepowiadania*, w: *Liturgia i...*, s. 148–171.

²¹ Zob. M. Augé, *Eucologia*, w: *Liturgia*, s. 761–771. Teksty te posiadają formy zróżnicowane pod względem struktury. Znajdują się wśród nich modlitwy skierowane bezpośrednio do Boga (anafory, formuły błogosławieństw i poświęceń, modlitwy) oraz do zgromadzenia (wezwania). Są też w końcu teksty błagalne o odwrócenie nieszczęść (egzorcyzmy). Z innego punktu widzenia można wyróżnić formuły przynależące do kapłana i formuły właściwe zgromadzeniu. Por. tenże, *Principi di interpretazione dei testi liturgici*, w: *Anàmnesis*, t. 1: *La liturgia, momento storico della salvezza*, red. S. Marsili, Torino 1974, s. 162.

²² Por. A. Catella, *Eucologia*, w: *Dizionario di Omiletica*, red. M. Sodi, A.M. Triacca, Torino–Bergamo 1998, s. 515, 516; M. Augé, *Eucologia*, s. 761; A. Durak, *Teksty euchologiczne jako źródło teologiczne (eucologia liturgiczna)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 47,1 (1994), s. 33.

przekazanym przez tradycję Kościoła²³. Jego celem była pomoc wiernym w pełniejszym uczestnictwie w rzeczywistości zbawczej, którą liturgia aktualizuje. Chociaż pierwszorzędnym celem euchologium nie jest pouczanie wiernych, to ponieważ jest ono przekazem słowa Bożego, jest tym samym przekazem treści katechetycznych. Będąc owocem katechezy, euchologium jest też jej uprzywilejowanym źródłem. Euchologium jest świadectwem życiowego związku, który przebiega między doświadczeniem chrześcijańskim a Pismem. Euchologium rodzi się z lektury, słuchania, medytacji, rozważania i modlitwy. Tą drogą Pismo staje się słowem życia²⁴. Istnieją więc dwa kierunki interpretacji: od słowa Bożego do euchologium oraz od euchologium do słowa Bożego. Dzięki euchologium celebacja staje się najbardziej właściwym środkiem przekazu mocy i żywotności słowa Bożego. Jest najbardziej żywą i autentyczną egzegezą słowa Bożego. Dzięki temu celebacja liturgiczna staje się słowem Bożym wyjaśnionym i pojętym przez wiarę (*lex credendi*), przeżywanym (*lex vivendi*) i celebrowanym (*lex orandi*)²⁵. Euchologium powstało na bazie tekstu Pisma Świętego i w ten sposób łączy się z tekstem czytań mszalnych, wskazując na ich funkcję

²³ W tym miejscu wspomnieć trzeba przede wszystkim św. Leona Wielkiego – twórcę prawdziwie mistagogicznej homilii. Mistagogiczne zadanie św. Leon przypisuje jednak nie tylko proklamacji słowa Bożego i homilii, lecz także liturgii, a zwłaszcza tekstom euchologicznym. W liturgicznej teologii Leona homilia jest zwiastowaniem-aktualizacją wydarzenia zbawczego, a euchologium jest rodzajem homilii modlitewnej, w której przeważa nie katecheza, lecz aluzja i metafora. Zatem również euchologium objawia sens sprawowanego misterium i doprowadza wiernych do udziału w nim. Doskonały przykład ścisłego związku między euchologium a homilią wyrażony został poprzez dwanaście oracji, które Sakramentarz Galezjański proponuje na Wigilię Paschalną. To właśnie rzymską nowością z połowy V wieku było dodanie oracji po każdej lekturze. Oracje te nie tylko komentują lektury biblijne, lecz podkreślają także, że to, co Stary Testament zwiastuje, spełnia się w Nowym i urzeczywistnia w paschalnej celebacji. Św. Leon Wielki, który najprawdopodobniej jest autorem tego kompleksu oracji, skomponował je w taki sposób, aby były one syntezą nowotestamentalnej teologii. W oracjach tych zebrał wszystkie elementy Pawłowej doktryny o zbawczym misterium (por. Ef, Kol, 1 Kor), „nałożył” na nie serię starotestamentalnych lektur opisujących fazy historii zbawienia. W ten sposób ukazał jednolitą ideę *mysterium* – zbawczego planu Boga realizującego się w pełni w Chrystusie i dokonującego się w Kościele (*mirabile sacramentum*) w „tu i teraz” liturgii (*sacramenta paschalia*). Pismo Święte, homilia, celebacja, euchologium jawią się zatem w ścisłym związku co do sensu i celu. To wszystko służy mistagogii: jest zgłębieniem misterium, które Kościół celebrowa i przeżywa. Jest to mistagogia kompleksowa, jednolita i wyrażona w czasie, w którym znajdują swe miejsce zwiastowanie, wyjaśnianie-aktualizacja, modlitwa i celebacja. To jest właśnie liturgia, to jest rok liturgiczny w pastoralnym zamyśle Leona: eklezjalne programowanie mistagogii. Rok liturgiczny jest „obecnością” Chrystusa poprzez czytania biblijne, homilię posiadającą „sakramentalną” moc oraz poprzez euchologium. Por. A. Catella, *Eucologia*, s. 516 n.

²⁴ Związek między Biblią a liturgią można określić jako dialog między Bogiem, który przemawia poprzez swoje słowo (Biblia) a Kościołem, który Mu odpowiada poprzez swoją modlitwę (liturgia). Por. M. Alberta, *Per una spiritualità dell'anno liturgico: dall'orazionale al lezionario*, „Rivista Liturgica” 73,4 (1986), s. 491–494; A. Durak, *Teksty euchologiczne jako źródło teologiczne...*, s. 34 n.

²⁵ Por. A.M. Triacca, *Bibbia...*, s. 271.

w ramach danej celebracji. Aby się o tym przekonać, wystarczy spojrzeć na związek czytań biblijnych z tekstami euchologicznymi, zwłaszcza kolektami i tzw. embolizmami w prefacjach w okresach mocnych czy też uroczystości i świąt. Należy podkreślić także, że język euchologium jest w swej istocie językiem biblijnym. W tekstach euchologicznych znajdujemy czy to wyraźny cytat biblijny, czy jego przetworzenie, czy też aluzję do tekstu Pisma Świętego. Podstawowym i nieodzownym zadaniem homilisty pozostaje zatem przybliżenie euchologium, uchwycenie jego treści, zrozumienie formy i języka, odkrycie całej inspiracji biblijnej, przebycie ponownie całej drogi, która z Pisma i z celebrowanego misterium może prowadzić do modlitwy i do życia²⁶. Podejmując analizę tekstów euchologicznych należy dysponować przynajmniej ogólną wiedzą na temat metod ich interpretacji²⁷ oraz ich treści, kompozycji, formy i funkcji. Również i te teksty euchologiczne, które należą do *ordinarium* celebracji liturgicznej, zwłaszcza celebracji eucharystycznej, czerpią swoją inspirację z Pisma Świętego i stanowią kryterium interpretacji słowa Bożego. Są one streszczeniem słów biblijnych, a więc całego dzieła zbawczego. Również i one powinny być brane pod uwagę w interpretacji Biblii w liturgii²⁸.

- W interpretacji słowa Bożego w liturgii należy wziąć pod uwagę także znaki, symbole i obrzędy liturgiczne²⁹. Chodzi o to, aby w znakach celebracji liturgicznej dostrzec aktualizację proklamowanego w tekstach świętych wydarzenia zbawczego. Chodzi o odkrycie teologicznych i historiozbawczych treści, które zawiera dany symbol lub obrzęd. Ten alegoryczny sens znaku liturgicznego jest światłem pomagającym w zrozumieniu słowa Bożego proklamowanego w liturgii. Związek pomiędzy słowem Bożym a znakami liturgicznymi jest szczególnie widoczny w celebracjach sakramentów świętych. Na tym tle szczególną rolę odgrywa homilia, która tłumacząc

²⁶ Por. A. Catella, *Eucologia*, s. 516.

²⁷ Zob. H.J. Sobeczko, *Metody interpretacji tekstów liturgicznych*, w: *Servitium liturgiae. Wybór artykułów. Księga wydana z okazji 65. rocznicy urodzin i 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Księdza Profesora Helmuta Jana Sobeczki*, red. E. Mateja, R. Pierskała, M. Worbs, Opole 2004, s. 35 n.; A. Durak, *Treści uczestnictwa we Mszy Świętej w świetle formuł euchologicznych Mszału Rzymskiego dla diecezji polskich (Niedziele Wielkiego Postu i Paschy)*, Piła [b.w.] 1992, s. 24–26; S. Maggiani, *Come leggere gli elementi costitutivi del libro liturgico*, w: *Celebrare il mistero di Cristo*, t. 1: *La celebrazione: introduzione alla liturgia cristiana*, Roma 1993, s. 131–141; A. Dumas, *Pour mieux comprendre les textes liturgiques du missel romain*, „Notitiae” 6 (1970), s. 197–213; H. Simon, *Teksty liturgiczne jako źródło przepowiadania*, w: *Liturgia i...*, s. 180–185.

²⁸ Zob. H. Simon, *Teksty liturgiczne jako źródło...*, s. 178; L. Szewczyk, *Części stałe Mszy Świętej źródłem homilii w teorii i praktyce kaznodziejskiej*, „Przegląd Homiletyczny” 11(2007), s. 117–119; W. Głowa, *Tekst formularzy mszalnych źródłem przepowiadania homilijnego*, w: „*Diliges Me? Pasce*”. *Księga jubileuszowa dedykowana biskupowi sandomierskiemu Wacławowi Józefowi Świeżawskiemu na pięćdziesięciolecie święceń kapłańskich 1949–1999*, Sandomierz 1999, s. 346.

²⁹ Zob. W. Głowa, *Liturgia miejscem i źródłem przepowiadania*, Przemyśl 1999.

sens gestów, znaków, postaw odsyła do samego misterium, jakie aktualizuje się w „tu i teraz” liturgii. W ten sposób homilia sprawia, że celebracja staje się uprzywilejowanym miejscem, w którym poprzez żywe i świadome uczestnictwo wiara staje się doświadczeniem, dialogiem, spotkaniem ze zbawiającym Bogiem. Homilia staje się wówczas formą inicjacji prowadzącą do doświadczenia, że „dzisiaj” jest darem łaski ukazanej w słowie Bożym i ofiarowanym w liturgii³⁰. Aby właściwie dostrzec związek pomiędzy słowem Bożym, sprawowanym misterium i znakami zawartymi w obrzędach liturgicznych należy uwzględnić teologiczne wymiary znaku liturgicznego. Chodzi tu o jego wymiar przypominający (sens literalny znaku, odniesienie do przeszłości – do wydarzeń historii zbawienia ogłoszonych w biblijnym słowie Bożym), oznajmujący (aktualizacja – uobecnienie rzeczywistości oznaczanej w liturgii przez znak), zobowiązujący (znak pociąga za sobą konsekwencje moralne) i eschatologiczny (znak już teraz daje udział w rzeczywistości eschatycznej oraz kieruje uwagę zgromadzenia ku wieczności)³¹.

- Bardzo ważnym kryterium interpretacyjnym słowa Bożego w liturgii jest sprawowane misterium. Należy rozumieć je jako misterium Chrystusa będące treścią danej uroczystości, święta lub niedzieli przypadającej w danym okresie roku liturgicznego³². To właśnie sprawowane misterium decyduje o wyborze czytań biblijnych. Taki związek ma unaocznic uczestnikom liturgii, jak Chrystus, działając w „tu i teraz” celebracji liturgicznej, spełnia to, co zostało usłyszane w proklamowanym słowie Bożym; jak dane misterium Chrystusa nie zostało zamknięte w przeszłości, lecz przychodzi do nas i angażuje nas przez liturgię. Do właściwej interpretacji słowa Bożego w liturgii potrzebna jest zatem znajomość teologicznego znaczenia danego misterium Chrystusa. W tym względzie należy pamiętać o wspólnych, teologicznych cechach, jakie *Katechizm Kościoła Katolickiego* (por. nr 516–518) nadaje każdemu misterium Chrystusa: każde misterium

³⁰ Por. A. Żądło, *Katecheza mistagogiczna drogą inicjacji chrześcijańskiej*, w: *Odkryć Eucharystię – żyć Eucharystią. Materiały z XXXV Sympozjum Katechetycznego Międzyzakonnego Wyższego Instytutu Katechetycznego w Krakowie (12 III 2005 r.)*, red. A.E. Klich, Kraków 2005, s. 73.

³¹ Por. R. Pierskała, *Mistagogia w przepowiadaniu słowa Bożego*, w: *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, s. 98 n.; L. Szewczyk, *Recepcja liturgicznego wymiaru homilii. Studium homiletyczne na podstawie badań kaznodziejstwa kapłanów archidiecezji katowickiej w latach 1972–1999*, Katowice 2003, s. 70; H. Simon, *Znaki i rytury liturgiczne źródłem przepowiadania*, w: *Liturgia i...*, s. 186–192.

³² Zdaniem Stanisława Czerwika „sprawowane misterium” może oznaczać także misterium Eucharystii, która jest anamnezą całego Misterium Paschalnego, upamiętnieniem męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. W Eucharystii wierni mogą doświadczyć zatem całego zbawienia zawartego w paschalnym misterium Chrystusa. Każda homilia zatem, niezależnie od poruszanego tematu, winna nawiązywać do celebrowanej w danym czasie tajemnicy zbawienia i umożliwiać czerpanie mocy z Misterium Paschalnego. Por. *Homilia o misterium (misteriach) Chrystusa w cyklu roku liturgicznego*, „Przegląd Homiletyczny” 8 (2004), s. 55.

Jezusa jest objawieniem Ojca (życie Jezusa objawia wolę Boga, Jego zbawczy plan oraz Jego istotę), tajemnicą Odkupienia (Jezus zbawił nas przez wszystko, co powiedział, uczynił i wycierpiał) oraz tajemnicą „rekapitulacji” w Nim jako Głowie (wierzący są zawarci w Chrystusie, dlatego też zasługa Chrystusa przynosi korzyść wszystkim ludziom). Nie można zapomnieć także o udziale chrześcijan w misteriach Chrystusowych: wszystko, co uczynił Jezus, działał dla nas i dla naszego zbawienia; „Jezus w całym swoim życiu ukazuje się jako nasz wzór”; „Wszystko, co Chrystus przeżył, czynił po to, abyśmy mogli przeżywać to w Nim i aby On przeżywał to w nas” (KKK 519–521). Jezus zatem wszystkimi szczegółami swego życia objawia nam nie tylko, kim jest Bóg, lecz objawiając Boga, ukazuje również, kim jest prawdziwy człowiek. Wszystkie tajemnice swego życia Jezus przeżył dla nas, abyśmy mieli w nich swój udział, tzn. abyśmy zostali pojednani z Bogiem. Misteria Chrystusa są prawzorami zbawienia i powinny być odtworzane w życiu zbawionych. Ponieważ chrześcijanie są członkami Ciała Chrystusa, mogą w Nim przeżywać to wszystko, co On przeżył. W życiu chrześcijanina powtarza się zatem to wszystko, co miało miejsce w życiu Jezusa. Pozwalając Chrystusowi przedłużać swe misteria w naszym życiu, odkrywamy zarazem sens naszej egzystencji³³.

- Słowo Boże w liturgii zostało dobrane i ułożone w taki sposób, aby podkreślić znaczenie obchodzonego misterium. Misterium to z kolei włączone jest w układ roku liturgicznego, który należy rozumieć jako aktualizującą się historię zbawienia. Czytania lekcjonarza zostały dobrane zatem w taki sposób, aby wyrazić duchowość danego okresu liturgicznego³⁴. Stąd rodzi się postulat, aby w interpretacji słowa Bożego w liturgii wziąć pod uwagę także okres roku liturgicznego, w którym zostało ono umieszczone. Niezbędne jest przy tym rozumienie teologicznego sensu oraz układu roku liturgicznego. Rok liturgiczny zbudowany jest w oparciu o ideę historii zbawienia, która wskazuje na fakt, że Bóg wkroczył w historię świata i ludzi. Nasz czas jest czasem obecności i zbawczego działania Boga. Rok liturgiczny zbudowany jest zatem na serii wydarzeń, które ukazują, w jaki sposób Bóg wkroczył w historię i życie ludzi i działał w nich poprzez słowa i czyny (por. KO 2). Szczytem tego Bożego działania jest misterium Chrystusa. Jezus jest kluczem w zrozumieniu całego Bożego planu zbawienia, który rozciąga

³³ Por. S. Dyk, *Współczesne przepowiadanie misteriów...*, s. 62–68; Ch. Schütz, *Tajemnice życia Jezusa jako pryzmat wiary*, „Communio” 23,1 (2003), s. 10–24; M. Dupuy, *Tajemnice życia Jezusa*, „Communio” 23,1 (2003), s. 6–9.

³⁴ „Rok liturgiczny spełnia przeto ważne zadanie homiletyczne – jest kluczem hermeneutycznym do zrozumienia tekstów biblijnych. [...] Nie sposób dziś aktualizować tekst biblijny w oderwaniu od teologii roku liturgicznego. Ona bowiem jest najbliższym kontekstem perykop biblijnych. Znajomość teologicznego wymiaru okresu liturgicznego pozwoli homilecie wyakcentować tę myśl zbawczą, którą Kościół zamierzał przekazać” (H. Simon, *Teksty liturgiczne jako źródło...*, s. 177).

się od stworzenia świata aż do Paruzji, kiedy to *Bóg będzie wszystkim we wszystkich* (1 Kor 15,28). Cała historia zbawienia prowadziła do Jezusa i w Nim znalazła wypełnienie. W ciągu każdego roku liturgicznego Kościół celebryje misterium Chrystusa w jego różnych aspektach, aby je uobecnić i komunikować zawarty w nich dar zbawienia, i aby w ten sposób przyczynić się do wzrostu w wierze ludu Bożego (por. KL 102). Aby zrozumieć istotę i strukturę roku liturgicznego, należy zatem pamiętać o jego historycznym i chrystocentrycznym charakterze³⁵.

PODSTAWOWE ZASADY HERMENEUTYKI SŁOWA BOŻEGO W LITURGII

Słowo Boże zawiera w sobie pewną rzeczywistość obiektywną, która ma być przekazana człowiekowi. Bóg wybrał je jako wehikuł swego objawienia. Całe słowo Boże koncentruje się w Logos, który wchodząc w czas, dokonał historyzacji słowa Bożego i stał się wydarzeniem historii zbawienia. Słowo Boże, czyli Jezus Chrystus jest misterium Ojca i poprzez Ducha Świętego działa w historii, czyniąc z niej historię zbawienia. Najwyższym spełnieniem tej historii jest życie Zbawiciela, życie, które od Paschy rozciąga się w Jego Ciele mistycznym, czyli w Kościele. Kościołowi powierzone jest zatem słowo Boże, aby w czasie i przestrzeni czynił z niego historię zbawienia w akcie. Słowo Boże staje się zatem w rękach Kościoła na nowo znakiem obecności i działania Chrystusa. Staje się to wówczas, kiedy Kościół uwidoczniiony w zgromadzeniu liturgicznym, w mocy Ducha Świętego uobecnia Chrystusa i dokonuje aktualizacji dzieł zbawczych ogłoszonych w słowie Bożym. Proklamacja słowa Bożego „w”, „przez” i „z” liturgią dokonuje tego, co oznacza. Każda celebrycja liturgiczna jest aktualizacją dzieła odkupienia. W ten sposób całe zbawienie dokonane przez Chrystusa udziela się tym, którzy wierzą w Niego i w tej wierze sprawują liturgię³⁶. Na podstawie powyższych uwag można wskazać na kluczowe zasady odczytywania słowa Bożego w liturgii. Są nimi: zasada chrystocentryzmu, dynamizmu Ducha Świętego, eklezjalności oraz zasada aktualizacji antropologicznej.

- Zasada chrystocentryzmu. Liturgia odczytuje Pismo Święte w świetle najwyższej zasady jedności misterium Chrystusowego, a zatem jedności dwóch Testamentów i całej świętej historii, jedności organiczno-postępującej pod

³⁵ Por. W. Świerżawski, *Mysterium Christi...*, s. 407–411; A. Bergamini, *Anno liturgico*, w: *Liturgia*, s. 79 n.; W.J. Pałęcki, *Rok liturgiczny Paschą Chrystusa. Misterium roku liturgicznego według Odo Casela OSB (1886–1948)*, Sandomierz 2006, s. 108–112; O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultyczne*, Oleśnica 1992, s. 95–105; J.J. Kopeć, *Rok liturgiczny sakramentem Historii Zbawienia*, w: *Wyznawać wiarę dzisiaj: katecheza dorosłych na podstawie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, red. S. Łabendowicz, Sandomierz 1999, s. 307–313. Zob. S. Dyk, *Liturgia miejscem interpretacji...*, s. 41–44.

³⁶ Por. A.M. Triacca, *Bibbia...*, s. 261–263.

prymatem Nowego Testamentu nad Starym oraz rzeczywistości eschatologicznych nad rzeczywistością aktualnej ekonomii zbawienia. Interpretując Pismo Święte w liturgii w duchu chrystologicznym, należy zwracać uwagę na „treść i jedność całego Pisma Świętego” (KKK 112), z czym wiąże się perspektywa zapowiedzi i wypełnienia, interpretacja typologiczna i kontekst historii zbawienia³⁷. Celebrowanie Chrystusa – centrum Objawienia, jest więc celebrowaniem Pisma, i odwrotnie. Wskazując zasady hermeneutyki tekstów biblijnych w ramach liturgii, należy przypomnieć stwierdzenie, że w każdym, pojedynczym fragmencie Ewangelii zawiera się całe misterium Chrystusa. Każda celebrowanie liturgiczna natomiast jest celebrowaniem paschalnego misterium Chrystusa, które obecne jest w proklamowanym słowie Bożym i staje się wydarzeniem już w tym słowie, jak i w liturgii. Uczestnicy zgromadzenia liturgicznego zatem wspominają i aktualizują misterium Chrystusa poprzez proklamację, epiklezę, doksologie, wspólnotę z braćmi³⁸. Ponieważ misterium paschalne jest centrum celebrowania, stąd należy pamiętać, że najważniejszą lekturą biblijną w liturgii słowa Bożego jest Ewangelia (por. KO 18)³⁹. Dlatego też to właśnie perykopy ewangeliczne stanowiły punkt wyjścia przy tworzeniu lekcjonarza. Do nich zaś dobierane są czytania. Następstwo czytań ma ukazać, jak misterium paschalne Chrystusa, którego liturgia jest pamiętką i aktualizacją, jest centrum całej historii zbawienia. Podstawowym, hermeneutycznym kluczem w odczytaniu perykop biblijnych w ramach liturgii jest zatem ich chrystologiczna lektura⁴⁰. Chodzi o to, że każdy tekst biblijny lekcjonarza jest oświetlony przez misterium paschalne, a z drugiej strony, że każdy tekst biblijny pogłębia i rozszerza zrozumienie tego misterium. W ten sposób liturgia jest „szkołą”, która ukazuje jak Pismo Święte objawia Chrystusa⁴¹. O zasadzie chrystocentryzmu w interpretacji słowa Bożego w liturgii decyduje chrystocentryzm samej liturgii. Chrystus jest podstawowym podmiotem kultu zanoszonego do Boga. Jego misterium jest szczególnie obecne i działające w liturgii (por. KL 7; 35). Jezus jest pierwszą, wielką rzeczywistością liturgii. Jego osoba i dzieło promieniują na sakramentalność liturgii. Z Chrystusem są powiązane, w Chrystusie zbiegają się, od Chrystusa zależą i otrzymują skuteczność wszystkie inne

³⁷ Por. J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego...*, s. 111–115; J. Kudasiewicz, *Biblia – historia – nauka. Rozważania i dyskusje biblijne*, Kraków 1986, s. 112–114.

³⁸ S. Dyk, *Układ Lekcjonarza Mszalnego...*, s. 62.

³⁹ „Odczytanie Ewangelii stanowi szczyt liturgii słowa, do którego przygotowują zgromadzenie inne czytania” (WTLM 13).

⁴⁰ Kryterium takie jasne jest przy interpretacji tekstów nowotestamentalnych. Nieco trudniejsze do zastosowania bywa dla perykop starotestamentalnych (zob. KO 15, 17).

⁴¹ Por. G. Venturi *Il lezionario, catechesi...*, s. 72–75; R. de Zan, *Ermeneutica...*, s. 667 n.; N. Bonneau, *Biblia a...*, s. 118 n.

rzeczywistości liturgii. Chrystus jest również celem kultu⁴². Chrystus jest także centrum roku liturgicznego⁴³. Chrystus nie jest tylko jakimś elementem, od którego rok liturgiczny otrzymuje treść czy zewnętrzną ozdobę. Rok liturgiczny spełnia rolę pamiątki – aktualizacji misterium Chrystusa dla zbawienia ludzi. Rok liturgiczny to sam Chrystus, który ciągle żyje w Kościele⁴⁴.

- Zasada dynamizmu Ducha Świętego. Interpretując Pismo Święte w liturgii, należy mieć świadomość, że Duch Święty działał nie tylko przy powstawaniu księgi Pisma, ale również działa w spisanej Księdze. Stąd Pismo nie tylko jest natchnione Duchem Świętym, ale również dziś Nim tchnie, uobecnia Go, podobnie jak postacie eucharystyczne uobecniają zmartwychwstałego Pana⁴⁵. Poza tym sama liturgia jest miejscem obecności i działania Ducha Świętego. Działanie Ducha Świętego poprzedza całą akcją liturgiczną i towarzyszy jej. Każda celebrowana liturgia, czy to rozumiana integralnie, czy też w jakiegokolwiek swojej części, jest epifanią Ducha Świętego⁴⁶. Stąd rodzi się konieczność pobożnej, modlitewnej lektury tekstów biblijnych. Dla kaznodziei lektura taka będzie okazją do duchowego namaszczenia, co sprawi, że Duch będzie tchnął także przez głoszoną homilię. Taka świadomość skłoni również głosiciela słowa Bożego do odpowiedniego traktowania księgi lekcjonarza (szacunek dla tej księgi; godne miejsce jej przechowywania; staranne wykonywanie lektur biblijnych, itp.). Kolejnym, bardzo ważnym aspektem w interpretacji słowa Bożego w liturgii jest fakt, że Duch Święty obecny w Piśmie ożywia i czyni skutecznym słowo Boże tam zawarte⁴⁷. Słowa Jezusa są *duchem i życiem* (J 6,63) również w tym znaczeniu, że znajdują się na poziomie Ducha Świętego – mogą być więc przyjęte tylko dzięki Niemu⁴⁸. Aby Pismo mogło objawiać Chrystusa, przekazać

⁴² Kult Kościoła ma bowiem jako swój cel wszystkie Trzy Osoby Boskie, mimo że jest szczególnie zwrócony do Ojca. Kult Kościoła odnosi się więc także do Jezusa Chrystusa, Boga-człowieka, w jedności z Ojcem i Duchem Świętym (por. KL 7).

⁴³ Wystarczy tu pomyśleć o misterium Paschy, która stanowi centrum roku liturgicznego, czy to w niedzielnej celebrowanej eucharystycznej, czy też w corocznej celebrowanej Triduum Paschalnego. W ciągu roku liturgicznego Kościół celebrowa także inne misteria Chrystusa, ale są one ściśle powiązane z misterium Paschy (por. KL 102).

⁴⁴ Por. A. Cuva, *Gesù Cristo*, w: *Liturgia*, s. 89 n.

⁴⁵ Por. J. Kudasiwicz, *Odkrywanie Ducha Świętego. Medytacje biblijne*, Kielce 1998, s. 45–51.

⁴⁶ Zob. S. Czerwik, *Obecność i działanie Ducha Świętego we wspólnocie świeckich i duchownych sprawujących liturgię*, „Przegląd Pastoralno-Homiletyczny” 2,2 (1998), s. 60–86.

⁴⁷ Prawdę tę przypomina Jan Paweł II: „Duch Święty uobecnia w Kościele na przełomie wszystkich epok i na każdym miejscu jedyne Objawienie przyniesione ludziom przez Chrystusa, czyniąc je żywym i skutecznym w duszy każdego człowieka” (Encyklika *Dominum et vivificantem*, 18 V 1986, nr 44).

⁴⁸ Por. L. Manicardi, *Parola e Spirito nella vita della Chiesa*, „Servizio Della Parola” 290,9 (1997), s. 90 n.

słowo Boże, potrzebna jest pewna duchowa hermeneutyka – potrzebne jest działanie Ducha Świętego. Właśnie o tym wspomina Sobór Watykański II: „Pismo św. powinno być czytane i interpretowane w tym samym duchu, w jakim zostało napisane” (KO 12). Duch Święty, który prowadził do powstania Pisma Słowa (tzn. Pisma, w którym zawarte jest Słowo) i jest obecny w Biblii, musi także prowadzić do powstania Słowa Pisma (tzn. wydobycia Słowa z Pisma)⁴⁹. Konieczność działania Ducha Świętego w interpretacji Pisma zakłada fakt, że nie ma identyczności między Słowem Boga a Pismem. Pismo nie jest bezpośrednio Słowem Boga. Ono „zawiera Słowo Boga” (KO 24), lecz go całkowicie nie wyczerpuje. Pismo jest jakby świadkiem Słowa, „sakramentem”, w którym to Słowo może być usłyszane. Aby Pismo mogło objawić Chrystusa, przekazywać słowo Boże, potrzebna jest zatem duchowa hermeneutyka, potrzebne jest działanie Ducha Świętego⁵⁰. Interpretacja Pisma Świętego w Duchu Świętym pomaga przejść od literackiego i historycznego sensu tekstu biblijnego do jego boskiego znaczenia⁵¹. W ten pneumatologiczny proces wpisuje się także sama homilia. Będąc *exegesis* i *meditatio* słowa Bożego, uczestniczy ona bowiem w działaniu Ducha Świętego, który wzbudził Słowo w hagiografie, doprowadził go do spisania tego Słowa i który w homilii pomaga wydobyć to samo Słowo z Pisma i ożywia go, uobecniając w liturgii zbawcze misteria⁵².

- Zasada eklesjalności. Słowo Boże jest odczytywane w Kościele i przyczynia się do Jego budowania⁵³. Słowo Boże ma być zatem analizowane w relacji do Kościoła, który je celebruje. Stąd też wszelka interpretacja słowa Bożego w liturgii powinna pozostawać w harmonii z Tradycją i Urzędem Nauczycielskim Kościoła. Tradycja jest zawsze obowiązującą normą wiary i życia (por. KO 10; KKK 113)⁵⁴. Zadaniem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła

⁴⁹ Należy pamiętać, że Pismo „zawiera Słowo Boga” (KO 24), lecz go całkowicie nie wyczerpuje. Pismo jest jakby świadkiem Słowa, *sakramentem*, w którym to Słowo może być usłyszane tylko dzięki pomocy Ducha Świętego. Duch Święty zatem, który był natchnieniem w spisaniu słowa Bożego, ożywia to słowo przy lekturze Biblii, a potem w procesie przepowiadania. Por. L. Manicardi, *Parola e Spirito...*, s. 91–93.

⁵⁰ Por. D. Bonhoeffer, *La parola predicata. Corso di omeletica a Finkenwalde (1935–1939)*, („Piccola collana moderna” 73), Torino 1995, s. 46–48.

⁵¹ Por. J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego...*, s. 117–119; A.J. Levoratti, *Interpretacja Pisma Świętego*, w: *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego...*, s. 22–26.

⁵² Por. H. Simon, *Przepowiadanie biblijne*, w: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*, red. J. Kudasiewicz, Lublin 1991, s. 79–81.

⁵³ Zob. S. Dyk, *Relacja między przepowiadaniem słowa Bożego a Kościołem*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 7 (2008), s. 27–42.

⁵⁴ „Uniknie się skrzywień, jeśli aktualizacja wyjdzie z poprawnej interpretacji tekstu i będzie dokonywać się w nurcie żywej Tradycji pod kierunkiem kościelnego Magisterium” (Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Biblii...*, IV, A.3, s. 90).

natomiast jest strzec, przekazywać i wiernie wyjaśniać słowo Boże (por. KO 10; KKK 84–88). Czerpie on z depozytu wiary zawartego w Piśmie Świętym i Tradycji i przekazuje Objawienie Boże za pomocą dogmatu. Porównując wyniki egzegezy słowa Bożego w liturgii z kompleksem prawd objawionych, nauczanych przez Kościół, uwzględni się tzw. analogię wiary. Wiara Kościoła, dogmat jest zawsze punktem odniesienia do właściwego rozumienia i wykładu tekstu biblijnego. W stosunku do Pisma Świętego Urząd Nauczycielski Kościoła pełni zatem rolę hermeneutyczną (por. KKK 8)⁵⁵. Poza tym sama liturgia, w której Pismo Święte jest proklamowane i otrzymuje swoją skuteczność, jest wyrazem Tradycji Kościoła (por. KO 8; KKK 80). „Liturgia jest elementem konstytutywnym świętej i żywej Tradycji” (KKK 1124). Żywa tradycja Kościoła znajduje swój wyraz w interpretacji Pisma Świętego zawartej w nauczaniu Ojców Kościoła. W tradycji patrystycznej w sposób szczególny kształtowało się rozumienie Pisma Świętego⁵⁶. Nauczanie Ojców, szczególnie ich chrystologia, jest pomocne także w lepszym zrozumieniu liturgii. Wystarczy tu wskazać, jak bardzo z chrystologią patrystyczną powiązane są euchologium liturgiczne i formowanie się roku liturgicznego. Patrystyczna katecheza chrystologiczna miała zawsze duży wpływ na liturgię. Celebracje liturgiczne były i są miejscem żywego doświadczenia patrystycznej chrystologii⁵⁷. Rzeczą bardzo użyteczną jest, aby w interpretacji słowa Bożego w liturgii wykorzystywać dzieła Ojców Kościoła umieszczone w *Liturgii Godzin*. Argumentem za taką lekturą jest fakt, że w okresach mocnych, jak i w czasie świąt i uroczystości teksty te tworzą ważny, hermeneutyczny kontekst analizowanych perykop lekcjonarza. Lektura tekstów patrystycznych była tradycyjnym elementem nocnego Oficjum rzymskiego, do którego została wprowadzona jako komentarz do Pisma Świętego. Takie wykorzystanie dzieł Ojców dało początek homiliarzom, które były zbiorami homilii patrystycznych. Homilie te były zbierane w pewne całości, tworząc w ten sposób komentarz do ksiąg Pisma Świętego czytanych w różnych okresach roku liturgicznego⁵⁸. Teksty liturgiczne potwierdzone są także autorytetem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.

⁵⁵ Por. J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego...*, s. 192–199, 203–206; S. Dyk, *Współczesne przepowiadanie misteriów...*, s. 205–207.

⁵⁶ „Ojcowie Kościoła, którzy odegrali szczególną rolę w procesie kształtowania się kanonu, mają podobną rolę założycieli w stosunku do żywej tradycji, która nieustannie towarzyszy i kieruje lekturą i interpretacją, którą podejmuje Kościół odnośnie do Pism [...]. W nurcie wielkiej Tradycji szczególny wkład egzegezy patrystycznej polega na tym: wydobyła ona z całości Pisma podstawowe orientacje, które nadały kształt tradycji doktrynalnej Kościoła, i dostarczyła bogatej wiedzy teologicznej do nauki i duchowego pokarmu dla wiernych” (Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Biblii...*, III, B.2, s. 74).

⁵⁷ Ojcowie Kościoła zwracali szczególną uwagę na historyczno-soteriologiczny wymiar misterium Chrystusa. Por. A. Cuva, *Gesù...*, s. 894.

⁵⁸ Por. M. Augé, *Principi di interpretazione...*, s. 166.

W ten sposób jawią się jako wyraz *Magisterium Ecclesiae*, jako wyraz wiary Kościoła. W liturgii Kościół upamiętnia, celebrowa i zachowuje swoją tożsamość w czasie. W liturgii Kościół jest najbardziej żywy i naucza dobitniej niż gdziekolwiek indziej⁵⁹. Stąd też konieczność interpretacji tekstów liturgicznych w duchu tegoż Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Chodzi o uwzględnienie „analogii wiary”, czyli o porównanie wyników egzegezy z prawdami wiary ustalonymi przez Kościół (por. KKK 114).

- Zasada aktualizacji antropologicznej. Słowo Boże celebrowane w liturgii wpisane jest w trzy zasadnicze kręgi interpretacyjne: sprawowane misterium (konkretna celebrowanie liturgiczna), okres roku liturgicznego oraz konkretne zgromadzenie wiernych. Celebrowanie przemienia i czyni skutecznym słowo Boże. Okres roku liturgicznego je pogłębia. Konkretne zgromadzenie orientuje je według własnej percepcji i potrzeb. O roli sprawowanego misterium i okresie roku liturgicznego w interpretacji słowa Bożego wspomniano już wyżej. W tym miejscu zatem trzeba powiedzieć o trzecim kręgu interpretacyjnym, jakim jest egzystencjalna sytuacja zgromadzenia liturgicznego. Słowo Boże w celebrowaniu liturgicznym należy interpretować zawsze „z uwzględnieniem [...] szczególnych potrzeb słuchaczy” (OWMR 65). Orędzie tekstów świętych i życie zgromadzonej „tu i teraz” wspólnoty wzajemnie na siebie oddziałują, stwarzając w ten sposób nowe znaczenie proklamowanego słowa Bożego. Wspólnota wierzących zarówno sama wpisuje się w tekst święty, jak też jest przezeń formowana.

W wyniku tego powstaje nowy „tekst” lub opowiadanie. Pewna kombinacja starego i nowego. Nigdy wcześniej nie zaistniała tego rodzaju interakcja między tymi tekstami i tymi ludźmi. Nigdy później też nie zaistnieje w ten sam szczególny sposób, ponieważ liturgia, celebrowając zbawienie Boże, czyni je obecnym i skutecznym dla danej społeczności tu i teraz⁶⁰.

Aktualna sytuacja życiowa zgromadzenia liturgicznego ma się stać parabolą sytuacji przeszłej, która opowiada o wspomnianym wydarzeniu zbawczym. Sytuacje i bohaterowie występujący w lekturach biblijnych zastąpieni są dzisiaj, dzięki wierze, przez zgromadzenie i każdego z wiernych, którzy stają się aktualnymi podmiotami historii zbawienia. „Dzisiaj” zgromadzenia liturgicznego należy odczytywać jako miejsce, gdzie możliwa jest inkarnacja wydarzenia, które dokonało się w historii, tak jak to ma miejsce w aktualizacji wewnątrzbiblijnej. W słowie Bożym należy zatem odnajdywać klucz do zrozumienia życia uczestników liturgii. Bez słowa Bożego nie da się bowiem prawidłowo zrozumieć i rozwiązać życia ludzkiego. Z drugiej

⁵⁹ Por. S. Hahn, *Moc słowa...*, s. 139–157; S. Koperek, *Liturgia źródłem przepowiadania*, w: *Liturgia i...*, s. 119–122.

⁶⁰ N. Bonneau, *Biblia a...*, s. 123 n.

strony słowo Boże nie ukaże całego swego bogactwa, jeśli zabraknie jego stałego kontaktu z życiem wiernych⁶¹. Nowe konteksty hermeneutyczne słowa Bożego w liturgii tworzone są zatem przez wydarzenia z życia Kościoła, z życia kultury (przemiany kulturowe na różnych poziomach, nauki ludzkie, mass media, nowy język, itp.), z życia historyczno-społecznego (chodzi o te wydarzenia, które ukazują zbieżność z tekstami biblijnymi i pozwalają spojrzeć na nie w sposób nowy), z życia indywidualnego czy rodzinnego (różne momenty konkretnego, ludzkiego doświadczenia, czy to odnoszące się do realizacji życiowego powołania, czy też do życia mistycznego)⁶².

* * *

Każdy kaznodzieja ma za zadanie wprowadzić wiernych w świat liturgii, w której spotkać mogą żywe słowo zbawiającego Boga. Celebracja słowa Bożego w liturgii jest historią zbawienia w akcji. Jest biblijno-życiową teologią. To w liturgii misterium zbawcze ogłoszone w słowie Bożym staje się najbardziej skuteczne. Słowo Boże zawiera „pierwotną materię” pamiątki zbawczego misterium. Liturgia zaś w pełni je realizuje. Liturgia posiada zdolność nadawania rytmu egzystencji chrześcijańskiej. Będąc wierną interpretatorką proklamowanego słowa Bożego na różne sposoby włącza zgromadzenie liturgiczne w misterium Chrystusa. W tym sensie liturgia jest „żywym słowem”, które na przestrzeni czasu pobudza do indywidualnej i wspólnotowej odpowiedzi na zbawcze dzieło Boga ukazane w słowie Bożym.

Liturgiczna hermeneutyka słowa Bożego bierze pod uwagę sens i funkcje, jakie teksty biblijne posiadają w ramach liturgii. W tym celu porównuje ich treść z wymową pozostałych tekstów biblijnych, tekstów euchologicznych oraz wymową znaków i symboli liturgicznych. Słowo Boże w liturgii interpretowane jest jednak przede wszystkim w świetle misterium Chrystusa celebrowanego w kulcie. Samo misterium zbawcze otrzymuje z kolei od proklamowanego słowa Bożego głębsze światło i zrozumienie. Technika hermeneutyczna analizuje także sposób rozłożenia tekstów biblijnych w ciągu roku liturgicznego. Zwraca się przy tym uwagę na następujące zasady interpretacji słowa Bożego w liturgii: chrystocentryzm, dynamizm działania Ducha Świętego, eklezyjalność, żywa aktualizacja liturgiczna.

Jak widać, metoda interpretacji słowa Bożego w liturgii ma charakter wielowymiarowy. Liturgia dostarcza interpretacyjnych narzędzi w zrozumieniu słowa Bożego. Liturgiczną interpretację słowa Bożego cechuje obiektywność, niepowtarzalność, adaptacja, i żywotność. Nie można jednak mówić, jakoby sama liturgia była rodzajem „metody” analizy tekstu biblijnego.

⁶¹ Por. W. Świerżawski, *Mysterium Christi...*, s. 213.

⁶² Por. D. Sartore, *Attualizzazione della Parola*, w: *Dizionario di...*, s. 158; J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego...*, s. 145–151.

Liturgia stwarza raczej atmosferę, w której Pismo Święte żyje, czy atmosferę, której potrzebuje do życia. Liturgia to Biblia w działaniu; jest to Biblia przetworzona z litery w ducha, z dawnego zapisu do współczesnego wydarzenia, zawsze nadająca nowe znaczenie dawnemu tekstowi. Liturgia jest domem Pisma Świętego⁶³.

Homilista powinien czuć się podczas sprawowania liturgii właśnie jak w domu słowa Bożego. Powinien postrzegać liturgię jako miejsce interpretacji Pisma Świętego. Powinien w końcu znać i stosować zasady interpretacji słowa Bożego w liturgii. Tylko wówczas jego homilia ma szansę stać się tym, czym być powinna – prawdziwą mistagogią. Tylko wówczas poprzez homilię poprowadzi on swoich braci do głębszego zrozumienia Pisma Świętego, otworzy ich dusze na dziękczynienie za wielkie dzieła Boże, podtrzyma ich wiarę w słowo Boże, które w sprawowaniu liturgii przez Ducha Świętego staje się sakramentem, przygotowuje ich do owocnego przyjęcia Komunii św. oraz wezwie do podjęcia wymogów chrześcijańskiego życia (por. WTLM 41).

HERMENEUTICS OF THE WORD OF GOD IN LITURGY

Summary

Bible and liturgy as sacred texts are basic, although not the only ones, sources of homilies. These sources should be analysed as closely related with one another. Homily, mystagogic in its nature and function, is preaching the mystery of Christ revealed in the Holy Scripture and celebrated in the liturgy. For in „here and now” of the liturgy redemptive events revealed in the Bible are being actualised. To a considerable extent the Bible was written for liturgical purposes. Therefore liturgy is the major exegetic place of the Holy Scripture. A preacher interpreting holy texts should be aware of this mutual intertwining of the Bible and liturgy. Liturgical hermeneutics of the Word of God takes into consideration both a sense and functions of biblical texts within liturgy. To achieve this aim the content of the Bible is compared to the meaning of other biblical texts, euchological texts as well as the meaning of signs and liturgical symbols. The Word of God in liturgy, however, is interpreted above all in the light of the mystery of Christ celebrated in the cult. The redemptive mystery itself receives, on the other hand, deeper light and understanding from the proclaimed Word of God. Hermeneutical technique analyses as well the way biblical texts are distributed within a liturgical year. Attention is drawn on this occasion to the rules of interpretation of the Word of God in liturgy, which are as follows: chrystocentrism, dynamics of acts of the Holy Spirit, ecclesiality, particular needs of listeners.

Słowa kluczowe: homilia, lekcjonarz, liturgia, Pismo Święte, słowo Boże

Keywords: homily, Holy Bible, lectionary, liturgy, Word of God

⁶³ N. Bonneau, *Biblia a...*, s. 124.